

RICHARD
ROHR

SPIRITUEEL
BIJBEL
LEZEN

INLEIDING

De Bijbel zit vol inspiratie en prachtige oneliners, en heeft levens voorgoed veranderd. Toch vormt de Bijbel voor veel mensen nog steeds een enorm probleem. Geef je hem in handen van egocentrische, liefdeloze of machtsbeluste figuren, of aan mensen die nooit geleerd hebben spiritueel geïnspireerde literatuur te lezen, dan loopt dat bijna altijd uit op een drama. De geschiedenis heeft dit eeuw na eeuw aangetoond, dus dit is geen ongegronde, respectloze of vooringenomen conclusie. Het verbranden van kettlers, de kruistochten, slavernij, apartheid en de afwijzing en onderdrukking van inheemse volken zijn allemaal gelegitimeerd op grond van selectief Bijbelgebruik.

Ik zal direct open kaart spelen over mijn bedoeling met dit boek: *het gaat er mij niet om de tekst zelf te veranderen, als wel om de blik van de lezer te veranderen*. Alleen wie een *bekering* heeft ondergaan kun je heilige teksten toevertrouwen. Alleen zij gaan te werk vanuit een symbiotische relatie (in ‘verbinding’) met woorden en verhalen. Alleen bij hen is het onwaarschijnlijk dat de Bijbel ge-

bruikt wordt als een zelfhulpboek, een breekijzer of een legitimatie voor hun kwalijke gedrag. Wanneer je in een biddende dialoog blijft met een spirituele tekst van welke soort dan ook – zelfs met een problematische tekst – dan zal die bijna altijd vrucht dragen.

De Bijbel zal – en moet ook – zonder twijfel de primaire gezaghebbende bron blijven voor zowel joden als christenen, al hebben beide groepen door de eeuwen heen geprobeerd dit wilde beest op verschillende manieren te temmen, zonder dat meestal zelf in de gaten te hebben. Katholieken, met name in ongeletterde culturen, liepen zodanig tegen de vele problemen in de Bijbel aan, dat ze het lezen van de Bijbel eeuwenlang min of meer uit de weg zijn gegaan. (Toegegeven, dat was niet moeilijk, aangezien de boekdrukkunst nog niet was uitgevonden.) Volgens katholieke en orthodoxe christenen moest je binnen hun tradities een theologiediploma behalen om het Woord van God te kunnen begrijpen. Ons christelijke gezonde verstand vertelt ons dat dit niet kan kloppen. Toegang tot God kan nooit een intellectuele prestatie zijn, en de uitleg van de Bijbel kan nooit alleen weggelegd zijn voor de gezagsdragers. Sterker nog, de Bijbel is een boek waarin de machtsverhoudingen op z'n kop gezet worden. De auteurs ervan hebben bijna altijd de voorkeur voor de bodem, de rand, de buitenstaander en de onderdrukte groep. Dat begint al met het tot slaven gemaakte volk van Israël. 'De HEER steunt de Israëlieten, hij strijdt tegen ons', zo horen we het de Egyptenaren zeggen in Exodus

14:25. We hebben in die zin met een nogal partijdige God te maken.

Onze joodse voorouders hebben al vroeg in hun geschiedenis verschillende interpretatietradities ontwikkeld. Een voorbeeld daarvan is de *midrash*, waarin gepoogd werd om aan elke spirituele tekst verschillende betekenislagen te geven. Ze creëerden de Talmoed – de Misjna en Gemara – met daarin geschiedenissen en commentaren. Dit heeft er toe geleid dat Bijbelstudie in zekere zin gedemocratiseerd werd, en in handen werd gegeven van geloofsgemeenschappen in plaats van enkel aan academici in een ivoren toren.

Dit is vergelijkbaar met wat veel Latijns-Amerikaanse pastoors onder de invloed van bevrijdingstheologie in de late twintigste eeuw begonnen te doen, in wat zij ‘basisgemeenschappen’ noemden. Het pausdom had de gezaghebbende interpretatie voorbehouden aan Rome, de bisschoppen en de priesters, waarmee dus een zeer beperkt perspectief in stand werd gehouden. Dit was misschien onvermijdelijk in de tijd dat het grootste deel van Europa ongeletterd was en nog steeds geloofde in ‘het goddelijke recht’ van koningen en gezagsdragers in het algemeen. Maar hiermee werd ook voorkomen dat de Bijbel kon werken als een kritisch zuurdesem voor gewone gelovigen. De geestelijkheid werd ten onrechte aan de macht gehouden – ook al wist ze zelf vaak weinig van de Bijbel af.

Wat de meeste christenen van na de Reformatie niet weten is dat er in de vroege eeuwen van het christendom –

door gezaghebbende stemmen als die van Cyrillus van Alexandrië, Augustinus en Gregorius de Grote – al ten minste zeven betekenislagen in de Bijbel werden onderscheiden. Het letterlijke, allegorische, morele, symbolische, eschatologische (gericht op de loop en ontwikkeling van de geschiedenis) en ‘primordiale’ of archetypische (breed gedeelde symbolische) niveau van een tekst werden door geleerden vaak zeer serieus genomen. Deze niveaus werden gaandeweg via de zondagse prediking opgepikt door de gewone gelovigen (zoals dat vandaag nog steeds het geval is) en werden als normatief gezien door degenen die ze hoorden.

Deze verschillende betekenislagen werden soms vergeleken met onze menselijke zintuigen van horen, zien, proeven, ruiken en aanraken, dus met de vijf manieren waarop we een en hetzelfde voorwerp of gebeuren in verschillende ‘talen’ kunnen waarnemen. Na zowel de Reformatie als de Verlichting hebben we onze manieren van kennen feitelijk gereduceerd tot *slechts één* – de vermeende rationale / letterlijke / historische – en hebben zowel katholieken als protestanten de Bijbel eeuwenlang grotendeels teruggebracht tot een enkele betekenislaag. De bandbreedte van onze spirituele toegang tot de Bijbel raakte hierdoor ernstig versmald en wel – zo zouden velen beweren – tot het spiritueel minst behulpzame niveau. Het feit dat een bepaalde gebeurtenis exact op die manier heeft plaatsgevonden, op een specifiek moment in de tijd, brengt op zichzelf niet de ervaring die de tekst

wil oproepen over op *mij*, of op *ons*. (Ik geloof dat elke spirituele tekst bedoeld is om een diepgaande verandering in gang te zetten – anders is het geen spirituele tekst, of in ieder geval geen spiritueel verrijkende tekst, maar slechts ballast.)

Zo'n smalle benadering leidt tot een soort verering van het verleden, waarbij meer achteruit gekeken wordt dan vooruit. Het gaat dan meer om een religie van *transacties* dan om een spiritualiteit van *transformatie*. Individueel conformisme en groepsidentiteit worden geïdealiseerd, ten koste van liefde, dienstbaarheid of een daadwerkelijke verandering van het hart.

Al in het begin van het Nieuwe Testament zien we dat letterlijkheid niet op de eerste plaats staat. We hebben niet voor niets vier verschillende evangeliën. Alle vier gaan ze over hetzelfde leven van dezelfde Jezus, en toch stemmen ze maar zelden volledig overeen. Welke van de vier is er dan 'onfeilbaar'?

Deze keuze voor diversiteit is zelfs al eerder aan de orde. De meeste geleerden geloven dat de eerste vijf boeken van de Bijbel – die gezamenlijk de Pentateuch vormen – bestaan uit een compilatie van vier afzonderlijke bronnen. Deze vier bronnen worden meestal de Jahwist, de Elohist, de Deuteronomist en de Priestercodex genoemd. Ze vallen in herhaling, ze verschillen in stijl en bevatten veel schijnbare tegenstrijdigheden. Ze moeten dus wel geschreven zijn door verschillende auteurs, die geput hebben uit verschillende primaire bronnen uit verschil-

lende perioden van de Joodse geschiedenis. Welke is het meest ‘geïnspireerd’? Welke is de ‘ware’?

De vroege eeuwen van het christendom stonden uiteraard veel dichterbij de trans-rationele wereld van Jezus en zijn verhalende stijl van onderwijs (een stijl die zichzelf niet leent voor dogmatische of systematische theologie). Het evangelie zegt: ‘Hij sprak uitsluitend in gelijkenissen tot hen’ (Matteüs 13:34). Wanneer Jezus spirituele waarheden wil verwoorden, lijkt hij de voorkeur te geven aan de indirecte, metaforische, symbolische taal van een verhaal of gelijkenis. Er is een protestantse geleerde die zelfs durft te beweren dat Jezus’ gebruik van de Schriften grotendeels ‘figuurlijk, parafraserend en – voor zover dat vast te stellen is – eclectisch’ is. Wauw!

Met andere woorden: Jezus is duidelijk selectief als hij zijn eigen Schriften erop naslaat en zijn interpretaties zijn veelal niet volledig letterlijk. (Ik zal hier later verder op ingaan.) Toen we deze eenvoudige – en creatieve – omgang met woorden kwijtraakten, wat met name na de Verlichting gebeurde, stonden we niet langer open voor deze stijl van Jezus’ onderwijs – hoe overduidelijk die ook aanwezig is in de teksten. (Ik bedoel, ben je *letterlijk* een schaap, een bok of een kudde? Of is het Koninkrijk van God letterlijk een mosterdzaadje?) We verwarden de directe werkelijkheid voor onze neus met de symbolische woorden *over* die werkelijkheid, waardoor er een afstand ontstond tussen onszelf en de directe ervaring. Ik geloof dat dit geleid heeft tot het postmoderne verzet tegen reli-

gie in het algemeen en tegen het citeren van de Bijbel in het bijzonder. Daarbij hebben steeds meer mensen kennis gekregen van de grondbeginselen van literatuur en hebben ze geleerd te schrijven! Zo leerden ze het verschil tussen poëzie, proza, romans, geschiedschrijving, commentaren, journalistiek, fictie en non-fictie. Ze ontdekten dat zogenaamde ‘historische romans’ nog steeds historisch zijn, en dat je in non-fictie op heel veel verschillende manieren de waarheid kunt vertellen.

De meeste niet-schrijvers (en ongeofende lezers) zagen niet in dat Emily Dickinson (1830-1886) een punt had toen ze dit advies gaf: ‘Vertel de hele waarheid, maar dan wel zijdelings.’² En zo raakten we het vermogen kwijt om de diepe waarheid op een spirituele manier over te brengen, waarbij haar mysterieuze karakter en verbeeldingskracht intact blijft. Lees de *Sermo Sapientia*, of de preek over de wijsheid, van de apostel Paulus in 1 Korintiërs 1:17-2:16 er maar eens op na. Paulus schrijft daar dat gelovigen een alternatieve manier van kennen hebben, waarbij een tekst in gebed en contemplatie benaderd wordt, en niet gebruikt wordt als munitie om je eigen mening te verdedigen of anderen aan te vallen.

Parker Palmer beschreef contemplatie onlangs op een fraaie wijze als ‘de manier waarop iemand door een illusie weet heen te breken en in contact komt met de werkelijkheid.’³ Helaas hebben we gulzig gegeten van de dualistische ‘boom van kennis van goed en kwaad’, ook al droeg een van de eerste hoofdstukken in de Bijbel ons op dit nooit

te doen – want ‘wanneer je daarvan eet, zul je onherroepelijk sterven’ (Genesis 2:17). Ons vermogen om heilige teksten door onze persoonlijke en culturele illusies heen te laten breken is sindsdien aanzienlijk afgenomen. Onze recente geschiedenis, waarin slavernij, apartheid, een bizarre economische ongelijkheid, martelingen en een ongebreideld kapitalisme gelegitimeerd werden, laat zien dat we de Bijbel vaak gebruikt hebben om onze illusies juist in stand te houden en macht te verwerven of te behouden.

Een niet-contemplatieve lezing van de Bijbel helpt ons niet om ‘in contact te komen met de werkelijkheid’, maar scheidt in plaats daarvan ideologieën van eigenbelang. De Bijbel wordt dan gebruikt om een egoïstische positie te behouden, in plaats van ‘door een illusie heen te breken’, zoals Palmer dat zo mooi zegt. Een contemplatieve benadering gaat gepaard met een zekere zelfverloochening, in Jezus’ woorden: ‘je leven verliezen’ – en daarmee het Ware Zelf vinden.⁴ Wijsheid kan slechts door het *niet-dominante zelf* verkregen worden, dat de werkelijkheid van ‘kern tot kern’ en ‘van aangezicht tot aangezicht’ kent, en zich nooit verhoudt als *een dominant subject tot een gedomineerd object*. Die dominante manier van kennen is in het Westen nogal ingeburgerd geraakt.

Door het gebruik van archetypische betekenissen en typologieën leidt Paulus ons op dit pad van een *alternatief kenvermogen*. Hij benoemt dit in verschillende passages zelfs openlijk (zie Romeinen 5:14 en 1 Korintiërs 10:6. De auteur van de Hebreeënbrief doet in zijn brief hetzelfde,

evenals de auteur van het boek Openbaring). Hier wordt alles geïnterpreteerd als een teken, een type of een symbool voor iets anders. Dat brengt het risico met zich mee dat zaken hun samenhang verliezen of zelfs irrelevant worden (zoals veel lezers dat ervaren bij het boek Openbaring). Niettemin was het denken van voor de Verlichting gedurfter, bezielder en rijker aan verbeelding ('spiritueller?') dan dat van mensen vandaag die zich alleen maar met de letterlijke betekenis bezighouden. Deze manier van denken begreep de kracht van symbolen en metaforen, waarmee een spiritueel idee van vele kanten en gezichtspunten kan worden bekeken. Bijna alle gelijkenissen van Jezus beginnen met deze woorden: 'Het koninkrijk van God is *als...*' Jezus was zich er volledig van bewust dat hij in metaforen, vergelijkingen, verhalen en symbolen sprak. We hebben hem die vrijheid in de afgelopen eeuwen niet gegund, en daardoor missen we of ontlopen we belangrijke delen van zijn boodschap. We zijn er in die zin armer op geworden.

Tijdens je vroege kindertijd gebruik je je verstand op een vergelijkbare manier. Dichters en goede romanschrijvers doen het nog steeds, en ze leven ervan. Wat ik hoop duidelijk te maken is dat we vandaag de dag weer moeten leren om *spirituele dingen op een spirituele manier te interpreteren*. We moeten hierbij *open zijn over de methodologie* die we daarbij hanteren, en gebruik maken van een *spiritueel verstand*. Doen we dit niet, dan zullen we door onze cultuur of door oprechte denkers en zoekers niet meer serieus genomen worden. Bovendien zal het dan ook bij

onzelf ontbreken aan een diepe overtuiging, of wat ik ‘innerlijke autoriteit’ noem. Mensen die alleen vertrouwen op hun eigen gezaghebbende en tegelijk externe autoriteitsbron, zijn niet in staat om de dialoog aan te gaan met mensen die het niet toch al eens waren met hun autoriteiten en bronnen. In dat geval zijn we al snel bezig met het verkopen van het medium (de Bijbel, sacramenten, kerkgenootschappen, een wijding) en komen we niet aan de boodschap zelf toe. Dit klinkt misschien overdreven, maar het komt echt vaak voor.

Zou dit misschien de reden kunnen zijn dat veel prediking in herhaling valt en in het luchtledige hangt? Zowel de predikers als hun gehoor zijn gedoemd te blijven in de kleine kring van gelijkstemde mensen. Hun Jezus zal nooit de ‘redder van de wereld’ (zie Johannes 4:42) zijn, want ze spreken alleen maar hun eigen wereld aan. Hun verborgen aanname lijkt te zijn: ‘Je moet het met mijn vooronderstellingen eens zijn, anders kan ik niet met je praten!’ Dit soort predikers en onderwijzers weten niet hoe ze ‘voor iedereen wel iets’ moeten zijn, zoals Paulus dat wilde (zie 1 Korintiërs 9:19-23). Paulus wist op een of andere manier hoe hij, net als Jezus, een broeder voor alle mensen kon zijn, ook al wordt hij over het algemeen niet zo beschouwd.

Een eerlijke methode bij het uitleggen van teksten is hard nodig voor predikers en onderwijzers, en voor iedereen die serieus genomen wil worden door niet-gelovigen. ‘Trek heel de wereld rond en maak *aan ieder schepsel* het

goede nieuws bekend' (Marcus 16:15). Dit betekent dat we met anderen in gesprek moeten gaan. Dit is iets anders dan verwachten dat anderen het volledig eens zijn met je vooraf opgestelde voorwaarden. Waar hebben we dit soort opgelegd 'geloof' überhaupt ooit zien werken? Zaken als geloof, hoop en liefde kun je niet opeisen. Als we dat proberen, zal dat maar tot weinig echte spiritualiteit leiden. Wat we wel krijgen is een burgerlijke religie (zoals we die eeuwenlang gehad hebben) of een vorm van passief-agressief verzet, zoals ik dat bij veel inheemse volken hier in New Mexico en in veel zondagse katholieke diensten meemaak. Als we niet op een positieve wijze *enthousiast* zijn over onze religie, heeft deze geen betekenisvolle uitwerking. En je zou kunnen zeggen dat het religie hierom te doen is, om dat positieve enthousiasme.

EEN HEILZAME BIJBELWIJZER DIE ELKE BIJBELLEZER VERDER HELPT!

Met de Bijbel in de hand zijn kruistochten ondernomen. Slavernij, apartheid en homohaat zijn goedgepraat met Bijbelteksten.

Volgens Richard Rohr is er maar één manier waarop we de Bijbel kunnen lezen: de manier waarop Jezus de Schriften las. De Bijbel is een door de Geest van God geïnspireerde bundel teksten die alleen door spiritueel getransformeerde mensen kan worden verstaan. Rohr laat zien hoe je de Bijbel *niet* moet lezen. Vervolgens geeft hij puntsgewijs en met voorbeelden aan hoe Jezus omging met de Schriften zoals die in zijn dagen functioneerden.

De franciscaan Richard Rohr verbindt de kloosterspiritualiteit en mystiek met grote theologische thema's. Hij heeft in zijn boeken aandacht voor contemplatie en wil ons bewegen tot radicale compassie voor mensen in nood.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 3417 8

9 789043 534178